

De balans

De bloeiperiode van de Third Stream Music ligt in de jaren vijftig. Zowel in grote als in kleine bezettingen wordt geprobeerd jazz en 'klassieke' muziek te combineren. De lat ligt hoog. Het gaat om een **synthese te bereiken**, niet alleen de textuur wat te veranderen. Vooral in de **cool jazz** vindt de Third Stream Music een voortreffelijke voedingsbodem.

Het **Modern Jazz Quartet** leidt de weg. De componist/arrangeur van de groep, **John Lewis**, is gefascineerd door het in verbinding brengen van gecomponeerde en geïmproviseerde secties. Ogenschijnlijk lijkt hij zich te baseren op Europese vormen uit de Barok, met fuga's als *Versailles*, *Vendome* en *Three Windows* (in 1987 herschreven voor het MJQ en kamerorkest) en suites als *Fontessa* en *The Comedy*. Maar zijn inspiratie komt ook van het **Count Basie** orkest, dat meesterlijk gecomponeerde en geïmproviseerde delen in elkaar kon laten overlopen. In 1959 schrijft Lewis een stuk waarin het hem lukt zijn jazzkwartet in perfecte balans te krijgen met het **Beaux Arts String Quartet**. Deze compositie voor jazzkwartet en strijkkwartet heet *Sketch* en staat tot vandaag als een hoogtepunt van de Third Stream Music.

Het thema van *Sketch* draait in essentie om variaties op een motiefje met de noten C, B en A (zie voorbeeld 1). **Percy Heath** op bas en **Conny Kay** op drums leiden de zaak in. De baslijn hint 7 maten lang naar A-mineur maar pas in de laatste maat wordt het echt mineur (voorbeeld 2).

Bas en drums worden in maat negen (voorbeeld 3) prompt onderbroken door het strijkkwartet met een eerste, felle verschijning van het hoofdmotief. De eerste overgang van het jazz-deel naar het klassieke is perfect verlopen. De strijkers werken het motief verder uit in voorbeeld 3 en in 4 brengen ze er tempo in. Dan doet Lewis iets heel slims. Als in 5 de vibrafoon het motief speelt – ondersteund door de andere leden van het MJQ (piano komt even later met een tegenstem) – laat hij de strijkers een lange noot spelen. Als de klassieke muziek en de jazz ergens botsen, is het wel in de interpretatie van de achtste noten. Lewis vermijdt dan ook dat de strijkers ergens in het stuk jazz-achtsten moeten spelen. Het motief wordt nu door de twee kwartetten verder ontwikkeld en de swing komt er via een two feel in en leidt op 1:18 tot een volle swingende vier en het MJQ is op volle

stoom gekomen. De elegante pianosolo wordt wat later ondersteund door het strijkkwartet. Het briljante hieraan is dat er pizzicato gespeeld wordt. Dit is een magistraal effect. De melodie van deze pizzicatobegeleiding is uiteraard weer een verschijning van het hoofdmotief. Na een tussenspel van de strijkers volgt de vibrafoon-solo. Ook die wordt afgesloten door de strijkers. Alle entrees van de Beaux Arts Quartet achter de jazzimprovisaties zijn zeer bijzonder. Dit is geen strijke in de achtergrond. Dit is geen kleurtje achter de solisten. Deze strijksecties zijn integrale delen van de compositie. Keer op keer verloopt de overgang van jazz naar klassiek vlekkeloos. De afsluiting van de tweede solo leidt zelfs tot een sectie van het strijkkwartet alleen, zonder ritmesectie, helemaal zelfstandig. Deze passage zou zo weggelopen kunnen zijn uit een langere compositie voor strijkkwartet.

Dit stuk *Sketch* staat op de lp *Third Stream Music/The MJQ and Guest* en geeft het niveau aan waarop Third Stream Music zich in kleine bezetting dient af te spelen. Op de andere stukken op deze plaat (opgenomen tussen 1957 en 1960) lukt het met de andere gasten als **Jimmy Giuffrè** (sax klarinet), **Jim Hall** (gitaar) en **Ralph Pena** (bas), ook een goede balans te krijgen tussen de geïmproviseerde en gecomponeerde delen. **Gunther Schuller** is op deze plaat ook met een compositie van de partij. Uit dit stuk, *Conversation*, blijkt de invloed van de zoste eeuwse gecomponeerde muziek op de Third Stream Music.

Een andere plaat uit die periode, december 1960, heet *Jazz Abstractions*. Er staan vier stukken op: drie van Gunther Schuller en één van Jim Hall. Op Schuller's *Abstraction* is **Ornette Coleman**, die dan net naam heeft gemaakt, te gast. Vooral de raakpunten tussen diens freejazz-spel en de klank van de zoste eeuwse gecomponeerde muziek worden uitgewerkt, wederom in de mix: jazzgroep met strijkkwartet. Op de twee ander titels, Variaties op een thema van John Lewis en **Thelonious Monk** versterkt **Eric Dolphy** de gelederen. Ook Jim Hall's *Piece for Guitar & Strings* staat op deze plaat met

een bezetting bestaande uit jazzgitaar en kleine strijkersgroep die, met wat goede wil, aan Parker's *With Strings* doet denken maar nu wel Third Stream Music is.

Rush Hour

Als eind jaren vijftig het geluidsbeeld van de Third Stream Music ontwikkeld is zal zich dat in de decennia erna handhaven en niet revolutionair veranderen. In kleine en grote bezettingen gaat het verder. Ook de 12-toonsmuziek die **Shorty Rogers** in 1954 al gebruikte voor jazz in *Three on a Row*, komt weer terug via **Don Ellis** *Improvisational Suite #1* op de lp *How Time Passes* uit 1960. Jazzstijlen die in dit stuk voorkomen variëren van moderne swing, via free tot zelfs een boogieachtige stomp-passage. Dit alles over en met de reeks B-F#-A-G-Eb-Ab-D-C-F-Bb-Db. Maar ook in grote bezettingen gaat het verder. Als **Stan Kenton** in 1965 het **Los Angeles Orchestra** leidt, verloochenen de titels van de composities hun inspiratie niet; *Prelude and Fugue* (**Johnny Williams**), *Passacaglia and Fugue* (**Allyn Ferguson**). Maar het swingt en **Bud Shank** e.a. improviseren.

Ieder decennium kent zijn Third Stream Music producties. Een overwinning en erkenning echter heeft de Third Stream Music in 1995 als het Amerikaanse **Down Beat** de cd *Rush Hour* **Joe Lovano** en **Gunther Schuller** uitroept tot plaat van het jaar. Zowel de lezers als de critici zijn het daar in hun polls over eens. De componeerstijl is er: de instrumentatie varieert van tenor en drums beide door **Joe Lovano** in een overdub gespeeld tot een groot ensemble met strijkers en een groot ensemble met de nadruk op de blazers. Wie de perfecte uitdrukingskracht van Third Stream Music wil horen moet op *Rush Hour* luisteren naar *Lament For M* en wel op tijdsindicatie 4:16 waar een free-jazz-achtige improvisatie uitmondt in een 11 maal herhaalde (verdeeld in 5+6) fragiele toon op een harp. Boze tongen beweerden in 1957 dat **Schuller** de term bedacht had om zichzelf meer werk te bezorgen. Hoe dit ook zij, feit is dat deze dirigent, hoornist, historicus, publicist, componist en winnaar van de Pulitzerprijs tot op de dag van vandaag een drijvende kracht is achter deze experimenten. En als hij het op dit niveau doet kan niemand klagen.

Speelpraktijk

Er is na een halve eeuw Third Stream Music geen bloeiende speelpraktijk van deze muziek ontstaan. Live hoort men deze muziek weinig, hooguit als project tijdens een jazzfestival. Er zijn geen vergelijkbare, geïnstitutionaliseerde ensembles als een door de overheid gesteund symfonieorkest of gesubsidieerde kleinere ensembles die deze stijl consequent op het repertoire hebben. Eén reden hiervoor moge duidelijk zijn nl. de grote variëteit van bezettingen waarin Third Stream Music gespeeld wordt. Zelfs het oprichten van een kernensemble zou moeilijk zijn. Daarnaast is deze muziek vaak zeer moeilijk speelbaar. Weinig musici zijn

vaardig in beide stijlen of hebben op zijn minst een groot inzicht en begrip voor de stijl die ze niet machtig zijn. Er zou hier voor een conservatorium een rol kunnen zijn weggelegd. Third Stream Music is ook daar niet spontaan tot speelpraktijk geworden in de ongeveer 20 à 25 jaren dat de afdelingen klassiek en jazz nu al in conservatoria cohabiteren. Echte kruisbestuivingen zijn er nog weinig geweest. Dat is begrijpelijk. Men heeft als student de korte studietijd hard nodig om de muziek die bij het hoofdvak hoort, grondig onder de knie te krijgen. Daar komt nog bij dat als studenten muzikale interesse hebben buiten hun directe hoofdvak dit veelal popmuziek of lichtere vormen van klassieke muziek geldt. Dit is overigens niet bedoeld als ontmoediging. Integendeel: het zou een conservatorium sieren dit type cross-over – want zo wordt het nu genoemd – te ambiëren, maar het dient wel zeer grondig voorbereid te worden en zeer serieus uitgevoerd te worden. Of men bestaande stukken uitvoert of nieuwe laat maken, de kans op mislukken is groot aanwezig. Een flink aantal hindernissen moeten genomen worden. Aangezien de muziek, zoals net gesteld, geen echte speelpraktijk kent zal men alles zelf moeten ontwikkelen. Dit speelt zich op uiterst primair niveau af zoals het bemachtigen van de partituren. Het gaat hier veelal om manuscripten (veel officiële uitgaven zijn er niet) en het traceren hiervan is een grote taak. Laat als voorbeeld hier gelden de muziek voor *Guitar Trio and String Trio* van **Jimmy Raney** (een kostbaar vinyl bezit). Dit is zonder twijfel een hoogtepunt uit de Third Stream Music en zeker de moeite waard om uit te voeren, ware het niet dat de weduwe van **Raney** de muziek vasthoudt. Verder is veel van deze muziek zeer persoonsgebonden. De artistieke vraag stelt zich of het zin heeft een uitvoering te doen zonder de oorspronkelijk spelers door of voor wie het gedacht is. Het is de vraag of *Skies of America* zonder **Ornette Coleman** wel zin heeft (en dan ook nog eens de **Coleman** van 1970). Of de plaat *Focus* met **Stan Getz**. De muziek van **Graetinger** is wel uit te voeren. Dit heeft de Nederlandse **Ebony Band** in de jaren negentig bewezen.

De beschikbaarheid van de canon van de Third Stream Music is een bijkomend probleem. De lp *Third Stream Music/MJQ* (met *Sketch* dus) werd in 1960 uitgegeven. Het is onbegrijpelijk dat het tot 2002 heeft geduurd eer deze plaat op cd verscheen. De cd uitgave van *Music for Brass* (1956) en *Modern Jazz Concert* (1957), uitgebreid behandeld in deel drie van deze Third Stream Music serie, verschenen 'al' in 1996, maar de stukken van **Harold Shapiro** en **Milton Babbitt** stonden er niet op. Het duurde tot 2005 eer die op cd werden uitgegeven onder de titel *Bill Evans and Orchestra*.

Conclusie

Third Stream Music geeft dus geen eensluidend, duidelijk gedefinieerd klankbeeld. In een poging tot definitie maakte **Gunther Schuller** in 1981 een lijst waaruit blijkt wat het in ieder geval niet is: "It is not jazz with strings / It is not jazz played

on 'classical' instruments / It is not classical music played by jazz players / It is not inserting a bit of Ravel or Schoenberg between be-bop changes – nor the reverse / It is not jazz in fugal form / It is not a fugue played by jazz players / It is not designed to do away with jazz or classical music; it is just another option amongst many for today's creative musicians." **Schuller** gaf de stijl in 1957 een naam maar een definitie in woord van wat het dan wel is, geeft hij niet (en dat hoeft hij ook niet want die heeft hij eigenlijk met zijn uitvoeringen en opnamen gegeven). Het spectrum van de Third Stream Music wordt bepaald door de ingrediënten die overheersen. Dat kan het gecomponeerde of het geïmproviseerde zijn. Op zijn beurt kan het gecomponeerde dan weer variëren van barok tot 20e-eeuws atonaal/serieel en de jazz van mainstream of cool tot freejazz. Wat wel een kenmerk van deze stijl lijkt te zijn is het onderbreken van de beat voor een passage in een ander tempo of ritmiek. Veel jazz kenmerkt zich door het continu vasthouden van een zelfde tempo of groove. Gecomponeerde, 'klassieke' muziek doet dit zelden. De verschillende ritmische en dynamische stemmingen in een stuk lijken een van de belangrijkste invloeden van de gecomponeerde muziek op de jazz en de Third Stream Music te zijn. Maar daarin ligt ook een grote valkuil, artistiek gezien. Dit zou ik als het grootste probleem van de Third Stream Music willen zien, namelijk dat het mengen van de twee stijlen niet verder komt dan het overgieten van een stilistisch sausje; hier komt de klassiek, daar komt de jazz, eerst wat violen, dan een walkin' bass. Alleen de allerbeste musici en componisten (en dan nog eens met voldoende repetitietijd) zullen in staat zijn tot een echte wederzijdse bevruchting te komen. Het is een opgave van de hoogste orde.

De Third Stream Music is de hemel ingeprezen, de muziek is verguisd. Het elegante van veel Third Stream Music kan de liefhebber van de wat ruwere, ongetemde jazz niet bekoren. Het verwijt 'intellectuele muziek' valt, maar intellectuele muziek bestaat helaas niet, alleen maar ongeschoolde intellecten. Kortom, felle reacties roept de Third Stream Music op en dat is meestal wel een kwaliteitsindicatie naast de mindere resultaten die iedere stijl in zich heeft.

Jazzgitarist **Joep van Leeuwen** speelt in bezettingen variërend van solo gitaar tot bigband en van Swing tot Nu Jazz op podia variërend van jazzkroeg tot het Montreux Jazz Festival. Hij componeerde veel jazzstukken, vooral voor het duo gitaar & trombone. Aan de jazzafdeling van het Maastrichts Conservatorium geeft hij de vakken gitaar, jazzgeschiedenis en combo. In samenwerking met de Universiteit van Maastricht is hij lid van het lectoraat Autonomie en Openbaarheid waar hij onderzoek doet naar de beoordelingsprocessen bij eindexamens conservatorium. Hij was meer dan 10 jaar actief als bestuurder in het jazzonderwijs en voor de IAJE (International Association of Jazz Educators). Hij publiceerde over jazz in het *Limburgs Dagblad*, *Jazz News* en andere uitgaven. Hij is winnaar van de Jerry van Rooyen Award.